

10. Чумичева Т. С. Фразеологизмы с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка : автореф. дис. на стиск. учен. степ. канд. филол. Наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Чумичева Т. С. – Нижний Новгород, 2010. – 17 с.

Список лексикографічних джерел

1. Багмет А. Збірка українських прислів'їв та приказок / Багмет А. – К. : Техніка, 2002. – 211 с.
2. Бинович Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь / Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. . М.: Русский язык, 1975.
3. Фёдоров А. И. Фразеологический словарь русского литературного языка / Фёдоров А. И. – Москва : АСТ, 2008. – 880 с.
4. Apperson G.L. The Words worth Dictionary of Proverbs / Apperson G. L. – Wordsworth Reference, 1993. – 721 p.

УДК 811.111.81'373.45

Ходак О. В. (Івано-Франківськ)

ВПЛИВ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ НА СТАНОВЛЕННЯ ФРАЗОВИХ ДІЄСЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Досліджено вплив лексичних запозичень на розвиток системи фразових дієслів англійської мови. Виявлено, що значну частину фразових дієслів складають запозичення, здійснені в середньому періоді розвитку англійської мови. Процеси лексичного запозичення та формування фразових дієслів відбувалися одночасно, що свідчить про їхній взаємовплив. Не виключено, що запозичення іноземної лексики відіграло роль супутнього фактора у встановленні англійської аналітики.

Ключові слова: запозичення, фразові дієслова, частка, префіксальні дієслова.

Исследуется роль лингвистических заимствований в развитии системы фразовых глаголов английского языка. Доказано, что к значительной части фразовых глаголов относятся заимствования, осуществленные в среднем периоде развития английского языка. Процессы лексического заимствования и формирования фразовых глаголов происходили одновременно, что свидетельствует об их взаимном влиянии. Не исключено, что заимствование иноязычной лексики повлияло на формирование английской аналітики.

Ключевые слова: заимствования, фразовые глаголы, частица, префиксальные глаголы.

The article deals with studying the influence of borrowings on the development of phrasal verbs in English. The borrowings imported into the Middle English period form a weighty part of phrasal verbs. The processes of massive borrowings and the rise of phrasal verbs were simultaneous. It is possible that lexical borrowings influenced the formation of English analytical forms.

Key words: borrowings, phrasal verbs, particles, prefix verbs.

В останні десятиліття англійська стає мовою міжнародного спілкування, що зумовлює великий інтерес до тих її особливостей, які становлять труднощі у процесі міжкультурної комунікації. Однією з таких особливостей є велика кількість фразових дієслів, які практично не мають еквівалентів в інших мовах. Їх адекватна інтерпретація потребує обізнаності у сферах семантики та етимології, що, в свою чергу, вимагає серйозних досліджень. Значний внесок у вивчення фразових дієслів зробили такі вчені, як С. Тім, К. М. Мілфорд, А. Олтену, Л. Блумфілд, Дж. Ламонт, М. Хайес, М. Еленбас, Г. Світ, А. Кеннеді, Л. Сміт, А. Принс, А. Хорнбі, Д. Болінгер, М. Мерфі. Історія вивчення питання своїми коренями сягає XVI століття, оскільки про неї згадується вже в перших граматиках англійської мови, а саме: у “Короткій граматиці англійської мови” (1586), “Англійській граматиці” (1688) та “Англійській граматиці” (1712). Серед вітчизняних дослідників цю тему вивчали Ю. О. Жлуктенко, С. О. Гурський, І. О. Ванівська та ін.

Проте вищезгаданими дослідниками мало уваги приділялося впливу екстралінгвістичних факторів на становлення і розвиток фразових дієслів. Окрім того, не до кінця вивченим залишається діахронічний аспект питання, а саме взаємний вплив запозичень та системи фразових дієслів на різних етапах еволюції мови. Незважаючи на тривалу традицію досліджень, питання залишається відкритим, що і зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Метою статті є вивчення впливу лексичних запозичень середнього періоду розвитку англійської мови на становлення фразових дієслів англійської мови. Поставлена мета зумовила реалізацію таких **завдань**: 1) визначити передумови становлення фразових дієслів у давньоанглійському періоді; 2) описати фактори, які сприяли цьому процесу в середньоанглійському періоді; 3) дати кількісну та якісну характеристику фразових дієслів із запозиченими компонентами.

Хоча термін “фразові дієслова” виник тільки в першій половині XX століття [9, с. 8], початок вивчення питання припадає на рік публікації книги Дж. Тернера “Коротка граматики англійської мови” (1585). Тривала історія досліджень свідчить про вагомий вплив явища на становлення англійської мови. С. Тім зауважує, що фразові дієслова вважаються однією з найбільш характерних рис англійської мови, а тому є улюбленою темою досліджень у галузі граматики, лексикографії, стилістики [9, с. 8]. Зокрема, лексикограф С. Джонсон у передмові до “Словника англійської мови” дає спеціальне пояснення дієслівно-частковим сполукам, які, на його думку, більш поширені в англійській мові, ніж у будь-якій іншій. До них автор відносить такі слова, як:

come off, fall on, break off, bear out, fall in, set out, take off [9, с. 8]. Пояснення С. Джонсона є одним із найперших визначень фразових дієслів. "Словник фразових дієслів Chambers" пропонує таке трактування терміна: "фразове дієслово – це різновид фразеологізму, тобто його значення відрізняється від сукупного значення його компонентів" [4, с. 3]. Фразові дієслова складаються з двох (іноді трьох) слів – дієслова та прислівника (прислівникової частки) чи прийменника [5, с. 5]. Схоже пояснення знаходимо у Дж. Ламонта, який "фразовим" називає дієслово, що має доповнювальну частку (прийменник чи прислівник) [6]. Виходячи з вищевказаних варіантів визначень, пропонуємо наше трактування: фразові дієслова – це подільні дієслівні сполуки, що складаються з дієслова та моделюючих елементів, таких як частки, прийменники.

Багатоваріантність можливих сполучень на базі дієслів зумовила формування розвиненої системи назв для окреслення змісту поняття: *дієслівно-прислівникова сполука, дієслово з часткою, дієслівно-часткова сполука, дієслівно-часткова конструкція, подільне дієслово, двослівне дієслово, подільна сполука, багатослівне дієслово* та ін. [9, с. 3].

Існують суперечності відносно назви другого елемента дієслівної сполуки. Ю. О. Жлуктенко зауважує, що для його позначення використовуються терміни "*постпозитив*", "*постпозитивний прийменник*", "*прислівник*" [2, с. 105]. Досліджуючи діахронічний синтаксис фразових дієслів, М. Еленбас використовує терміни "*подільні*" та "*неподільні дієслівні сполуки*", які вона називає попередниками сучасних дієслівно-часткових конструкцій [5, с. 105]. Зважаючи на плуралізм найменувань, у нашій роботі використовуємо терміни "фразові дієслова" і "дієслівні сполуки".

За редакцією "Словника фразових дієслів Chambers", який став основою для нашого дослідження, фразові дієслова поділяються на такі підгрупи:

- 1) фразові дієслова, що мають фразеологічно цілісне значення;
- 2) словосполучення, що мають буквально і водночас пов'язане з ним фразеологічне значення або є напівфразеологізмами;
- 3) словосполучення з підсилюючими частками;
- 4) дієслова, які завжди або майже завжди поєднуються з певними частками [4, с. 3].

Велика кількість фразових дієслів свідчить про тривалу традицію їх формування, яка розпочинається на початковому етапі історії англійської мови. У давньоанглійському періоді вже існували як дієслова з невідокремлюваними префіксами, так і подільні дієслівні сполуки, які є прототипами сучасних фразових дієслів. На цьому етапі префіксальні дієслова превальювали, але з переходом мови до аналітичного типу в середньому періоді розвитку англійської мови префіксація втратила свою продуктивність [7, с. 176-177]. Тексти, датовані XI–XV століттями, показують, що більшість дієслів із невідокремлюваними префіксами вийшли з ужитку, що яскраво демонструє приклад А. Бауха, який вивчав тенденцію вживання префікса *for*. У давньоанглійській мові префікс *for*- мав великий дериваційний потенціал та модифікував значення дієслів [3, с. 168]. Як зауважує М. Еленбас, цей морфологічний елемент додавав семантичні відтінки інтенсифікації дії, руйнації, позбавлення власності. За його допомогою відбувалася транспорція дієслів до класу перехідних [5, с. 136]. Сполучуваність префікса *for*- з різними типами дієслів практично не обмежувалася, тож поширеним явищем було існування пар, на зразок: *brecan – vorbrecan, seon – vorseon, niman – voniman* тощо. У середньоанглійському періоді утворення нових сполучень з префіксом *for*- практично не відбувалося. Єдиними прикладами є слова: *forhang, forcleave, forshake* [3, с. 169].

Очевидно, що з переходом мови до аналітичного типу кількість префіксально-маркованих дієслів різко зменшується, але залишаються семантичні одиниці, тобто поняття, які потребують форми вираження. Тому в мові відбувається процес заміщення старих форм новими моделями. Таким чином, слово *forbernan* було змінене на конструкцію *burn up* [6], *agiefan* трансформувалося в *give up*, а *onteon* – у *draw to oneself* [7, с. 178].

На думку К. М. Мілворда, ці метаморфози в дієслівній системі англійської мови були спричинені не тільки загальними тенденціями до аналітизму [7, с. 176], а й впливом давньоскандинавської мови, у якій такі дієслівні конструкції були більш поширені [7, с. 178]. Перехід до аналітичних засобів вираження супроводжувався зверненням до лексичного фонду інших мов, в основному французької, у часи норманського завоювання. Мовне середовище цього часу було неоднорідним, схильним до утворення гібридних сполук, на зразок: *forcover, forbar, forgab, fortmvail* [4, с. 170], які, втім, не надовго затрималися у вжитку. Надалі кількісну перевагу отримали дієслівні конструкції з відокремлюваними частками, що зауважують А. Баух, К. Мілворд, М. Еленбас, С. Тім.

Дослідниця процесу становлення фразових дієслів в англійській мові М. Еленбас вважає, що супутнім фактором вищевказаного процесу була семантична завантаженість давньоанглійських префіксів [5, с. 134]. Ідіоматичність та полісемантичність останніх створювали обмеження для відтворюваності префіксально-маркованих дієслів мовною спільнотою. Придієслівні частки мали більш прозору семантику, тобто зберігали значення як в ізоляції, так і в сполученні з дієсловом [5, с. 134]. Їх семантична та структурна спрощеність, мобільність робили частки високопродуктивним словотворчим матеріалом, що сприяло органічному входженню запозичень до складу мови. Зокрема, вже в середньому періоді розвитку такі давньоанглійські частки, як: *up* (*up aspringan*), *ut* (*ut adrefan*), *dun* (*adunfeallan*), *nither* (*nither astigan*), *in* (*in asendan*), *on* (*on ahebban*), *of* (*of animan*), *onweg* (*onweg adrifan*) *forth* (*forthberan*), *fram* (*fram sdryfan*), *to* (*tocuman*), *ofer* (*oferclimban*) беруть активну участь в утворенні фразеологічних сполук на базі корінної та чужомовної лексики.

Активна взаємодія процесів запозичення та фразотворення відображена в таких новотвореннях: *abstain from, accede to, add in, aim for, bail out, batter down, boil over, bundle off, call away, carry over, center on* та ін.

Засвоєння запозичених дієслів демонструється ступенем їх лексикографічної фіксації. За матеріалами дослідження "Словника фразових дієслів Chambers" серед понад 3000 досліджених одиниць 786 мають компоненти, які були запозиченими в середній період розвитку англійської мови. Джерелами словникового фонду

були давньо- та середньофранцузька мови, англо-французька, латинська, давньоскандинавська, датська, німецька. Окремі запозичення стали дуже продуктивними на ґрунті нової мови. Наприклад, дієслово *get* (запозичене в 1150–1200 рр., давньоскандинавського походження) збагатило англійську мову 36 новотвореннями: *get about, get around, get across, get after, get ahead, get along, get around, get away, get back, get back at, get behind, get beyond, get by, get down, get down to, get in, get in on, get in with, get off, get off on, get off with, get on, get on at, get on for, get on to, get on with, get out, get out of, get over, get over with, get through, get to, get together, get up, get up to, get with*.

Дієслово *call* (1250 – 1300 рр., давньоскандинавського походження) утворило сполуки: *call after, call away, call back, call by, call down, call for, call forth, call in, call off, call on, call out, call over, call round, call up*.

Не менш продуктивними були окремі французькі запозичення. Слово *carry*, запозичене в 1275-1325 рр. стало компонентом фразових дієслів: *carry away, carry back, carry forward, carry off, carry on, carry out, carry over, carry through*.

Проте вищенаведені приклади є винятком із загальної тенденції. Більшість запозичених дієслів утворювали не більше однієї чи двох сполук. Наприклад: *cancel* (лат., 1340) – *cancel out; bargain* (фр., 1350) – *bargain for, bargain on; bawl* (лат., 1400) – 1400, *blare* (фр., 1400) – *blare out; coast* (фр., 1325) – *coast along, devolve* (лат., 1375) – *devolve on, devolve to; ferret* (фр., 1350) – *ferret out; glory* (фр., 1300) – *glory in; ink* (фр., 1200) – *ink in; link* (д. дат., 1375) – *link up; minister* (фр., 1250) – *minister to; pace* (фр., 1250) – *pace off, pace out; report* (фр., 1325) – *report back*, тощо.

Слід зауважити, що шлях інтеграції запозичених дієслів до складу фразових сполук займав, в окремих випадках, багато часу. Наприклад слово *lift*, скандинавського походження, зустрічаємо в тексті Дж. Гільдесхайма 1375 року: “*kynges sche was couered wib a whyte mantel, and bat mantel sche helde cloos to-fore hir wib hir life hande; and her heede was heeled also att, safe he visage, with a lynnyn clood*”. Словосполучення *lift up* знаходимо вже у текстах, які датуються 1594 роком: “*neuer easing to lift up my handes and hart with deuout for your most prosperous safe and sure success in this voiage*” [9, с. 193].

Сполуки на базі іншомовного матеріалу не виникали миттєво, але запозичення середнього періоду відіграли значну роль у становленні фразових дієслів загалом, адже стали частиною лексичного фонду еволюції мови в майбутньому. За співвідношенням запозиченого та корінного матеріалу "Словника фразових дієслів Chambers" можемо зробити висновок, що запозичення, здійснені між XI та XV століттями, склали близько однієї четвертої фразових дієслів, якими активно користується англійська мова сьогодні.

Запозичення у сфері фразових дієслів характеризуються високою частотою відтворюваності, що свідчить про їх повне засвоєння лексичною системою мови. Окрім того, очевидною є їх участь у граматичних процесах. Адже, як стверджує С. С. Волков, з першого погляду автономні процеси опосередковуються зовнішніми впливами [1, с. 48]. На прикладі англійської мови середнього періоду бачимо, що перехід від синтетичного до аналітичного типу збігається в часі з тривалим та насиченим мовним контактом, у результаті якого відбувається інтенсивне переміщення лексики. Запозичення не тільки функціонують як самостійні одиниці, але і виконують роль формотворчих компонентів. Вони входять до складу фразових сполук, які швидко здобувають перевагу над префіксальними дієсловами. Можемо зробити висновок про те, що традиційні синтетичні засоби вираження виявилися непродуктивними в умовах інтенсивного поповнення лексичного складу мови. У результаті перевагу здобувають більш мобільні та відкриті до змін аналітичні форми. Таким чином контакт давньоанглійської та давньонорвежської, давньоанглійської та давньо- і середньофранцузької мов здійснив свій вплив на сценарій розвитку аналітичних форм загалом та фразових дієслів зокрема.

Велика кількість фразових дієслів вважається однією з характерних рис англійської граматики. Їх прототипами були подільні дієслівні сполуки давньоанглійської мови, які співіснували з префіксальними дієсловами, поступаючись їм в чисельності. У середньоанглійському періоді відбувся ряд вагомих і взаємопов'язаних процесів, основним з яких був перехід до аналітизму. Це створило сприятливі умови для становлення і розвитку фразових сполук на основі дієслів та часток, які завдяки прозорості значення та структурній мобільності, були більш продуктивними, ніж традиційні синтетичні моделі. Заміна придієслівних префіксів на частки спрощувала процес звернення до чужомовного лексичного матеріалу, що було особливо важливо в умовах масової міграції мовних елементів.

Кількісний аналіз фразових дієслів продемонстрував, що серед трьох тисяч таких сполук 786 у своєму складі мають запозичені компоненти, що становить 26% від загальної кількості. Це число дає нам змогу зробити висновок про взаємовплив та взаєморозвиток процесів формування фразових дієслів та інтеграції запозичень, які в сукупності відіграли роль супутнього фактора у становленні англійської аналітики.

Наша робота стосується тільки незначної частини фразових дієслів, що входять до фонду англійської мови. Окрім того, не було взято до уваги ті фразові сполуки, які вийшли з ужитку в попередні історичні періоди, проте могли чинити вплив на особливості семантики сучасних утворень. Тож проблема запозичень у системі фразових дієслів потребує більш детального вивчення, що відкриває подальші перспективи її дослідження.

Список використаної літератури

1. Волков С.С. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития / С. С. Волков, Е. В. Сенько // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1983. – С. 43–58.
2. Жлуктенко Ю.А. О так называемых сложных глаголах типа stand up в современном английском языке / Ю.А. Жлуктенко // Вопросы языкознания. – К., 1954. – № 5. – С. 105–113.
3. Baugh. A. The history of the English language / A.C. Baugh, T. Cable. – London : Taylor and Francis e-Library, 2005. – 477.

4. Chambers dictionary of phrasal verbs: English-Ukrainian semibilingual. – К. : Всеуито, 2003. – 484 с.
5. Elenbaas, M. The synchronic and diachronic syntax of verb-particle combination [Electronic source] / Marion Elenbaas. – Mode access : <http://www.lotpublications.nl/publish/issues/Elenbaas/index.html>
6. Lamont, G. The history of phrasal verbs [Electronic source] / George J.M. Lamont. – Mode access : http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercyc/courses/6361_lamont.html
7. Millward C.M. A biography of the English language / C. M. Milward, M. Hayes. – Wardsworth : Harcourt Brace, 1996. – 464 p.
8. Oltenu, A. A holistic approach to phrasal verbs [Electronic source] / Andrea-Rossalia Oltenu. – Mode access: http://lectura.biblioteca digitala.ro/Olteanu_Adriana/A_holistic_approach_to_phrasal_verbs.pdf
9. Thim, S. Phrasal verbs. The English verb-particle construction and its history / Stephan Thim. – Berlin : Mouton de Gruye, 2012. – 255 p.

УДК 81'367.6(043)

Хоровец В.С. (Маріуполь)

ТИПОЛОГІЯ ПРИЧИННОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ МОВНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

Робиться спроба розглянути причину як філософську, логічну і мовну категорію, простежити її взаємозв'язок з поняттям причинності/каузальності, а також проаналізувати підходи до визначення принципів типології причинних відношень і висвітлити особливості мовного оформлення цих відношень.

Ключові слова: причина, причинність, універсальна категорія, внутрішня причина, зовнішня причина, типологія причинних відношень, каузальні конструкції.

Предпринимается попытка рассмотреть причину как философскую, логическую и языковую категорию, проследить её взаимосвязь с понятием причинности/каузальности, а также проанализировать подходы к определению принципов типологии причинных отношений и выделить особенности языкового оформления этих отношений.

Ключевые слова: причина, причинность, универсальная категория, внутренняя причина, внешняя причина, типология причинных отношений, каузальные конструкции.

An attempt to consider cause as a philosophic, logical and language category, to retrace its correlation with the notion of causality, to analyze different approaches to working out the principles of causative relation typology and to highlight the peculiarities of the expression of this relation in the language is made in the article.

Key words: cause, causality, universal category, internal cause, external cause, causative relation typology, causal constructions.

Пізнання світу і сприйняття універсальних категорій буття типове для всіх народів, що неодноразово підкреслювалося логіками, психологами, лінгвістами [1; 4; 10; 14]. Однією з таких категорій є категорія причини, мабуть, найменш досліджена з-поміж інших категорій мислення. Існує значна кількість наукових робіт з цієї проблеми, зокрема, праці Е.М. Акимової, З. Вендлера, М.В. Всеволодової, Т.О. Яценко та інші [1; 4; 6; 7; 8]. Але в її дослідженні все ще залишається багато невирішених питань, особливо стосовно визначення категорії причини та принципів її типології.

Інтерес учених різних галузей знання (філософів, фізиків, лінгвістів) [4; 5; 9] до проблеми відношень причини та наслідку зумовлений специфічністю цієї категорії, яка відображує першочергову значимість причинних відношень у житті людини. Саме цим зумовлена актуальність дослідження.

Завдяки пізнанню причинного зв'язку явищ у процесі трудової діяльності, людина отримала можливість передбачати хід їхнього подальшого розвитку, і, "отже, свідомо спрямовувати процес змінення предметів співвідносно з інтересами суспільства та своєчасно попереджувати появу таких явищ, які можуть нашкодити інтересам суспільства" [10, с. 479].

Уперше до типології причинно-наслідкових відношень звернувся античний філософ Аристотель, який створив дві класифікації: типологію причин речей і типологію причин людських вчинків, відштовхуючись від відповідності типу наслідку і типу причини. Крім того, Аристотель розглядає категорію причини в смислі значно ширшому ніж загальноприйняте розуміння причинності. У спробах роз'язати споконвічну проблему форми і матерії Аристотель говорить про формальні та матеріальні причини. Крім того, маючи на увазі людську діяльність, він виділяє причини руху, завдяки яким відбувається з'єднання матерій та форм, і кінцеву (цільову) причину, адже все, що відбувається в світі, в природі, спрямовано на досягнення певної цілі [2, с. 77–97].

На сучасному етапі розвитку наукової думки під причиною розуміють явище, дія якого викликає, визначає, змінює інше явище, тобто наслідок. Причина і наслідок можуть мінятися місцями: наслідок може перетворитися на причину іншого наслідку. В багатьох сферах об'єктивної дійсності сама взаємодія причини та наслідку виступає як причина зміни явищ і процесів [15, с. 531].

Категорія причини невідривно зв'язана з поняттям причинності. Причинність – це генетичний зв'язок між окремими станами видів і форм матерії в процесах її руху та розвитку. Причинність є основою організації